

Ke vzájemnému vztahu ochrany památek techniky a památek architektury a výtvarného projevu

Stojí-li památky techniky tak trochu stranou obecné památkové péče, není to proto, že by byly podceňovány, ale spíše proto, že jejich ochrana vyžaduje jiných a specializovanějších odborností než ochrana památek ostatních. Proto značnou část iniciativy a péče v oboru ochrany památek techniky nutně přebírají jiní odborníci, jiné instituce i jiní laičtí zájemci a nadšenci, než u památek ostatních. Zvláště tu vystupuje do popředí úloha technických muzeí, ale tam, kde jsou podmínky pro zájem širší veřejnosti (zvláště u památek dopravy), i úloha různých klubů, podniků daného odvětví a podobně.

Pro výjimečnost postavení technických památek, danou vazbami ke specializovaným technickým a vědním oborům, však nelze opomíjet, co je s ostatními kulturními památkami spojuje. Zvláště je třeba uvědomit si vzájemné vztahy památek techniky a památek architektury a výtvarného projevu. Analogie mezi nimi plynou již z podstaty jejich památkového charakteru. Jsou chápány a oceňovány především jako dokumenty historického vývoje lidstva, jeho cítění, myšlení i konání, jejich cena však spočívá i ve schopnosti emotivního působení. Jejich dokumentární složka je schopna, často silně a nezprostředkovaně, evokovat dobové atmosféry, ať jde o jednolitě působící atmosféry doby vzniku památky, či o různorodé prvky z různých období „života“ památky, přispívající ve svém souhrnu u diváka často k pocitu a vnímání dějinnosti světa vyvíjejícího se a v proměnnosti trvajících. Analogii nalézáme tedy i v tom, že obojí tyto památky působí jako věčné dokumenty i jako kouzelní prostředníci přibližující nám jinou dobu a často nás obohacují i svou krásou.

Analogie však nalezneme i v problémech jejich ochrany: otázkách výběru k ochraně, možnosti zachování, obnovy i jejího financování, dalšího využití, ponechání na místě či přenesení do muzejních sbírek a dalších. Analogicky se tu setkáváme i s problematikou památek novodobějších i s rostoucím zájmem o ně, sledujeme obdobné proměny hodnocení a významu objektů v čase. U památek architektury i techniky se setkáváme s potřebou maximální autentičnosti, jejíž zachování je často závislé na udržení zdánlivě podružných detailů, u obojích památek nacházíme však i výtvary opodstatněné nebo problematicky značně zrekonstruované do podoby přibližující se stavu původnímu.

Všechny tyto analogie nejsou náhodné. Plynou ze shody charakteru památek

obou kategorií, jako živých dokumentů historického vývoje, jež právě v dokumentární plnosti originálních projevů lidské činnosti otevírají vždy nové možnosti jejich dalšího a hlubšího objevování a pochopení.

Nejde však jen o to, že památky techniky a památky architektury a výtvarného projevu mají při základních rozlišenostech též základní rysy shodné. Ještě důležitější je uvědomit si, že jejich výpovědi se často dokonce prostupují, že památky jedné oblasti lidského citění, myšlení a konání jsou zároveň v menší či větší míře též památkami oblasti druhé, že působení obou složek je mnohdy neoddělitelné. Jedna složka osvětluje druhou, neboť ji spoluutvářela. Opomenutím této skutečnosti by trpěla ochrana obou těchto typů chráněných či ochranu zasluhujících památek.

Je jistě známo, že architektonické řešení a výtvarný výraz jsou ovlivněny technickými možnostmi a prostředky. Přitom současná památková péče často zachraňuje architektonické památky moderními technickými prostředky původní technologii stavby zcela cizími. Lze s tím v mnoha případech souhlasit, neboť se tak často změnou méně podstatného a skrytého docílí zachrany podstatného a viditelného. Je však třeba vždy uvážit vhodnost této cesty pro daný případ z hlediska dokumentárnosti i dojemového vnímání, z hlediska objektu samého i širších souvislostí.

V architektonických památkách je leckdy zachováno i původní technické zařízení. Ze starších památek připomeňme nálezy dokumentující existenci teplovzdušného topení v našich zemích nejen ve stavbách budovaných Římany na sever od Dunaje, ale i v objektech středověkých, renesančních či barokních. Většina těchto zařízení však byla dalšími pracemi po nálezu poškozena, nebo zůstala nepřístupná.

Častěji se setkáváme s původním technickým zařízením u architektonických památek 19. a 20. století (prvky elektrické instalace, topení, klimatizace, výtahy apod.). Ne vždy si uvědomujeme, že tu jde o technickou památku, jež by měla být zachována na místě, neboť hodnota těchto zařízení spočívá většinou ve vazbě na daný objekt, v němž se nalézá. Zachování vazby na objekt není jen v zájmu celistvosti architektonické památky, ale i v zájmu chápání logiky zařízení, jež je technickou památkou. Počátky moderního technického vybavení staveb nás zajímají již dnes a tento zájem poroste. Co se však jednou zničí, nelze později zachránit. Výtvarná stránka mnohých zařízení je neoddělitelnou součástí interiérů budovy. Výrobní pohodlnost některých podniků nás však o tyto výtvarné i technicko-historické hodnoty často připravuje. Kolik zbytečných barbarských škod mají tak na svědomí rekonstrukce výtahů ničící nejen strojní zařízení (jež by mohlo být uchováváno jen výběrově), ale zbytečně a bezohledně i jeho cenné výtvarně řešené vybavení (kabiny a kryty na schodištích)! O možnosti nápravy svědčí dům U minuty na Starém Městě, kde na zásah odboru kultury NVP byla zastavena již probíhající výměna krytí výtahového prostoru, navrženého architektem Pavlem Janákem, za nové typové.

V době, kdy se zaniklá technická výrobní zařízení 19. století zjišťují archeologickými výzkumy, by bylo nelogické, kdybychom nechránili to, kolem čeho denně chodíme, čeho užíváme, co je součástí našeho kultivovaného životního prostředí. Vý-

Čp. 569/I. U černé matky boží, hlavní schodiště

sledky ochrany památek, a to nejen mimořádných staveb, ale celého bohatství stylových ucelených projevů kolem nás, spolurozhodují do značné míry o tom, jak kultivované bude naše prostředí v budoucnosti.

Zvláštní kulturně historickou cenu mají původní technická zařízení v kulturně reprezentačních budovách. Hodnota pražského Obecního domu, mimořádné stavby

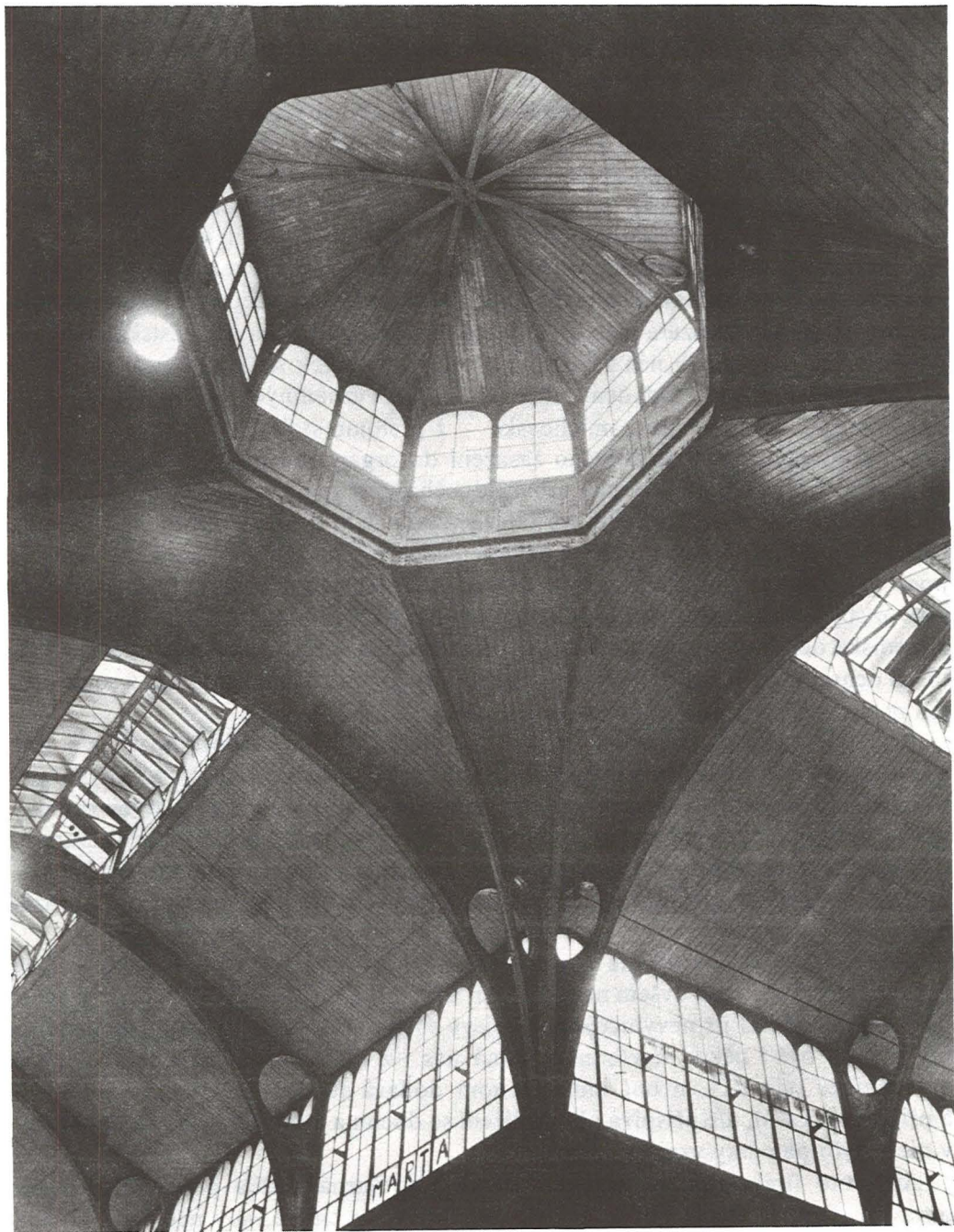
vyžadující mimořádné ochrany, spočívá jistě především v jeho architektuře a výtvarné výzdobě. Výtvarně řešeny byly zde však i mnohé detaily technických zařízení uplatňující se v interiérech. Nemá-li dojít v budoucnosti k ochuzení Prahy o plnou hodnotu jednoho z nejcennějších památkových objektů své doby, je nutno střežit i všechny tyto výtvarné detaily. Nelze téměř věřit, že ještě nepříliš dávno se tu uvažovalo o výměně mřížek vzduchotechniky a jiných výtvarných prvků. Svou technicko-historickou i kulturně historickou zajímavost však mohou mít i původní technická zařízení výtvarně zvláště neexponovaná. Poněvadž i tyto prvky někdy spoluvytvářejí dobový organismus objektu, neměli bychom k nim přistupovat bez zvážení, co má a co bude mít svou historickou hodnotu v kontextu celku a jakým způsobem je možné je uchovat.

Tak jako památky architektury obsahují mnohé prvky, jež jsou jejich organickou součástí a zároveň památkami techniky, tak zase památky techniky jsou zároveň ve větší či menší míře i památkami architektonického či výtvarného projevu. Při jejich vytváření se totiž podílely nejen dobové potřeby a schopnosti technické, ekonomické a sociální, ale nerozlučně s nimi i citění a myšlení estetické, výtvarné. Ať již uvědoměle, ve výtvarném řešení, nebo víceméně nevědomky. Ať ve slohovém tvarosloví, či jemu vzdáleno, ať v závislosti na širším dobovém citění, či spíše na chvilkové módě, jež je ovšem zase součástí dobového citění. Ať v organické potřebě nového výrazu, či jen ve snaze o komerční inovaci, někdy spíše deformující logicky vzniklý tvar dřívější.

Právě na výtvarnou složku technické památky je zejména nebo i výhradně vázána složka jejího emotivního působení. Proto technickou památku, která nese přitažlivou nebo dobově zajímavou výtvarnou podobu, vnímá i ten, kdo samé technické složce technické památky není schopen porozumět. Zajímavá výtvarná podoba je neodmyslitelnou součástí zvláštního kouzla technické památky i pro toho, kdo je schopen ji vnímat a chápat po její nejvlastnější stránce — technické. I pro diváka, který si dovede technickou památku hned zařadit a srovnat s obdobným zařízením třeba současným, má zvláštnost její podoby, daná časovým odstupem, zvláštní přitažlivost, ať již vyvolává pocit krásy, poezie, nebo úsměv.

Výtvarná podoba technické památky nebo jejího prostředí dává divákovi pocit věrohodnosti a mnohdy právě ona jej získává k pozornosti i pro technickou vnitřní podstatu.

Není náhodou, že nejvíce pozornosti veřejnosti u nás i ve světě získávají z technických památek památky dopravy, kde se design uplatňuje výrazněji než jinde. I když nemůžeme přehlédnout, že mnoho obětavých ochránců těchto památek bylo ke svému koníčku a nadšení přivedeno zejména láskou k autům, železnici, lodím atd., nedošel by patrně zájem široké veřejnosti o tyto památky ve stavu chodu i klidu takových rozměrů, kdyby zde nebylo oné přitažlivosti dané vizuální zvláštností a zajímavostí, jež zároveň zprostředkuje i na dálku a neodborníkovi vědomí historičnosti těchto památek.

Interiér Staroměstské tržnice

Neodmyslitelná výtvarná stránka je ovšem přítomna i u památek techniky všech druhů a měřítek. Týká se to nejen strojového zařízení a přístrojů, ale i staveb pro tato zařízení a provozy zřízených.

Stavební část technických památek nás nezajímá jen separátně jako architektonické dílo (i když toto hledisko někdy dokonce převažuje, jako u Kotěrovy vodárny v Praze-Michli), ale též jako součást technické památky, někdy neoddělitelná od památkové podstaty technické (například stavby pražské kanalizace v Bubenči), kdy teprve při současném nazírání obou složek — technické i architektonické — oceníme danou technickou památku ve společenskovo-vývojovém kontextu.

Chápeme-li pojem památek techniky v nejširším smyslu včetně objektů dokládajících i techniku provozu a jeho organizace i s jeho zapojením do městského či krajinného organismu, pak nás zajímají i u těchto památek širší vztahy urbanistické a organizace krajiny. Příkladem může být trojice významných pražských tržnic — staroměstské, vinohradské a smíchovské — z přelomu století, u nichž nepochybně právě porovnání jejich rozdílného zasazení do organismů městské čtvrti je velmi poučné a činí z nich i z hlediska urbanistického významné památky. Jejich urbanistické začlenění je ovšem zajímavé též ve vztahu k vnitřnímu i vnějšímu provozu tržnice. Proto i při obnově budovy některé z nich pro jiný, třeba i tržní, ale zásadně jinak organizovaný provoz, by bylo z památkového hlediska vhodné, aby původní provoz, byť i nezachovaný, byl alespoň pro návštěvníka čitelný. Záleží na tom jak z hlediska ochrany památek techniky (provozních a sociálních funkcí), tak i z hlediska ochrany architektury (jakožto projevu výtvarného, vzniklého však v souvislosti s možnostmi a potřebami provozních nároků).

Architektura, jako autentický projev své doby, je jejím svědectvím ve své plné a souhrnné tvářnosti nejen v jednotlivých dílech jednotlivých tvůrců. A i když ji považujeme především za výtvarný projev, nemůžeme, chceme-li sledovat její celkový vývoj, nevnímat také její vztahy k funkcím užití. Nepovažujeme již sice výtvarnou tvář architektury za pouhý výsledek možností a potřeb funkcí nebo konstrukcí, nemůžeme však nedbat jejich vzájemného vztahu, chceme-li dějinnému vývoji porozumět.

Architektonická a výtvarná podoba technických památek — předmětů, celých zařízení i budov — nás ovšem nezajímá jen z hlediska dějin architektury a výtvarného projevu, odkud již nevykládáme projevy všedního života, jež mimochodem samy mohou být i někdy nevšední. Zajímá nás i z hlediska dějin techniky a péče o technické památky, neboť ona nejenom dodává těmto památkám zajímavější a přitažlivější tvář, ale přispívá i k přiblížení se duchu a atmosféře doby a okolností, v nichž tyto památky vznikly.

Aby tuto funkci mohla architektonická a výtvarná složka památek techniky opravdu plnit, je třeba, aby k ní bylo přístupováno citlivě, aby nebyla chráněna pouze formálně ve své pouhé existenci, ale též ve svém smyslu a pravé podobě.

Příkladem zde může být první pražské nádraží nazývané dnes Praha-střed. Sem

přijel roku 1845 první vlak do Prahy, ale nádraží slouží dodnes. Aby stačilo zvýšeným nárokům na jeho kapacitu, doznávalo během doby řady úprav a doplňků, jež ve svém souhrnu zastírají jeho historický ráz. Bude-li však zde zrušena železniční doprava, nastane možnost odstranění všech doplňků z 20. století a bude-li této příležitosti využito, objekt získá opět svoji podobu z doby počátků a prvního rozvoje železnic u nás. Mohl by se tak stát poměrně snadno i velmi sugestivním prostředím pro železniční muzeum, všude tak oblíbené.

Účin architektonického prostředí a exponátů by se pak nejen sčítal, ale vzájemně násobil. Uvážíme-li zároveň i působení očištěného architektonického výrazu nádražních průčelí v celkovém obrazu přilehlých ulic (exponované Hyberské, Havlíčkovy s protější řadou dobově odpovídajících domů i ulice Na Florenci s pohledovým odstupem), vidíme, jak komplexní přístup k památkovým hodnotám je výhodným a poměrně levným prostředkem výrazné kultivace městského prostředí i současného života města.

A to je jistě i jedním z cílů a poslání památkové péče.